

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2025\(140\)01](https://doi.org/10.31617/3.2025(140)01)
УДК 341.311

КАМІНСЬКА Наталія

<https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

д. ю. н., професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна
na-pro@ukr.net

KAMINSKA Nataliia

<https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

Doctor of Science (Law), Professor, Leading Researcher at the Department of International Law and Law of the European Union
V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Triochsvyatitelska St., Kyiv, 01001, Ukraine
na-pro@ukr.net

ГДИЧИНСЬКИЙ Віталій

<https://orcid.org/0009-0008-8674-5340>

к. ю. н., заступник начальника Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції України
пров. Музейний, 2д, м. Київ, 01001, Україна
gdichynsky-rada@ukr.net

GDYCHYNSKY Vitaliy

<https://orcid.org/0009-0008-8674-5340>

PhD (Law), Deputy Head of the Central Interregional Department of the Ministry of Justice of Ukraine
2d, Muzeinyi Lane, Kyiv, 01001, Ukraine
gdichynsky-rada@ukr.net

ПАРАДИГМА АГРЕСІЇ ЯК ПІДСТАВА МОДЕРНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Привернуто увагу до аналізу сучасної парадигми агресії, її сутнісних характеристик, а також закономірної модернізації міжнародної правотворчості, новелізації міжнародно-правового регулювання у цьому напрямі. Виокремлено такі основні частини: 1) аналіз концептуальних засад дослідження парадигми агресії, у т. ч. з урахуванням плюралістичного методологічного інструментарію, сучасних інтерпретацій; 2) результати критичного вивчення стану міжнародно-правового регулювання агресії, акцентування необхідності його модернізації, посилення відповідальності за здійснення різних форм проявів агресії тощо. Обґрунтовано багатовимірну і міждисциплінарну природу сучасної парадигми агресії, еволюційний характер становлення

THE PARADIGM OF AGGRESSION AS THE BASIS FOR THE MODERNIZATION OF INTERNATIONAL LAW-MAKING

Attention has been drawn to the analysis of the modern paradigm of aggression, its essential characteristics, as well as the natural modernization of international law-making and the novelization of international legal regulation in this direction. The main components are identified as follows: 1) an analysis of the conceptual foundations of the study of the aggression paradigm, including the consideration of pluralistic methodological tools and modern interpretations; 2) the results of a critical study of the state of international legal regulation of aggression, emphasizing the need for its modernization and strengthening responsibility for the implementation of various forms of manifestations of aggression etc. The multidimensional and interdisciplinary nature of the modern paradigm of aggression is justified,

Copyright © 2025. Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0 \(CC-BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Міжнародна ліцензія

основи міжнародно-правової регламентації. Наразі визначення агресії зафіксовано в резолюції ГА ООН 3314 (XXIX) "Визначення агресії" 1974 р., Римському статуті МКС 1998 р., хоча згадується агресія, агресивна війна й в інших міжнародних актах. Акцентовано на неоднозначному розумінні агресії, відмінності трактування у класичному розумінні та сучасному, з огляду на певні модифікації актуальних агресій, включаючи агресію РФ проти України, її гібридні форми прояву (військову, економічну, інформаційну, культурну тощо). Важливим є розширення суб'єктного складу агресії й пошук оптимальних дієвих механізмів притягнення до відповідальності за її вчинення. Підкреслено, що складність і неефективність наявних інструментів протидії агресії, притягнення до відповідальності за її вчинення, зростання викликів і загроз, збільшення форм прояву агресії, невиконання цілей ООН, інших міжнародних організацій зумовлюють доцільність модернізації міжнародно-правового регулювання, забезпечення своєчасного і справедливого покарання за вчинення агресії. Як у міжнародному праві, так і національному законодавстві демократичних держав необхідними є належні науково обґрунтовані регламентація та імплементація дієвих засобів протидії агресії, будь-яким агресивним проявам і загрозам задля стабільного функціонування національного і міжнародного правопорядків, забезпечення міжнародного миру і безпеки людства.

Ключові слова: агресія, міжнародне право, правотворчість, міжнародна правотворчість, парадигма, міжнародно-правове регулювання, відповідальність, принципи міжнародного права, міжнародний правопорядок.

along with the evolutionary character of the formation of the basis for international legal regulation. Currently, the definition of aggression is recorded in UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX) "Definition of Aggression" from 1974, the Rome Statute of the International Criminal Court from 1998, although aggression, aggressive war, and other forms of it are also mentioned in other international acts as well. It is emphasized on the ambiguous understanding of aggression, the differences in interpretation in the classical sense and the modern one, considering certain modifications of current aggressions, including the aggression of the Russian Federation against Ukraine, its hybrid forms of manifestation (military, economic, informational, cultural, etc.). It is important to expand the subject composition of aggression and to search for optimal effective mechanisms for holding accountable those who commit it. It is emphasized that the complexity and ineffectiveness of existing tools for countering aggression, bringing perpetrators to justice for their actions, the growth of challenges and threats, the increase in forms of aggression, and the failure to meet the goals of the UN and other international organizations, determine the expediency of modernizing international legal regulation, ensuring timely and fair punishment for acts of aggression. Both in international law and in the national legislation of democratic states, proper scientifically justified regulation and implementation of effective measures of countering aggression, any aggressive manifestations and threats are necessary for the stable functioning of national and international legal orders, and for ensuring international peace and security for mankind.

Keywords: aggression, international law, law-making, international law-making, paradigm, international legal regulation, responsibility, principles of international law, international legal order.

Вступ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 р. як продовження агресії, що триває з 2014 року, зумовило появу низки невідкладних завдань для сучасних науковців, уповноважених представників органів публічної влади, міжнародних і національних експертів тощо. Особливо як предмет активних наукових дискусій позиціонуються поняття і природа агресії як багатограного явища в теорії та практиці міжнародного права. Закономірними є концептуалізація її сучасного сприйняття, а також вивчення стану міжнародно-правового регулювання і забезпечення ефективних механізмів протидії агресії, удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за її вчинення. Безумовно, серйозні й жахливі наслідки агресії РФ проти України, її тривалий характер і складність процедури притягнення до відповідальності, інші значущі аспекти зумовлюють невідкладність новелізації процесів міжнародної правотворчості у цьому напрямі.

Слід констатувати значну наукову зацікавленість, насамперед українськими юристами-міжнародниками, проблематикою міжнародних злочинів,

міжнародно-правової відповідальності, що відображено у працях В. Василенка, О. Задорожного, М. Буроменського, Н. Камінської, В. Ржевської, В. Антипенка, М. Гнатовського, О. Базова, В. Гутника, К. Важної, Н. Зелінської, Н. Пронюк, Т. Сироїд, С. Андрейченко, І. Нуруллаєва, Л. Філянної, В. Пилипенка, Є. Щербань, Х. Максим, А. Майснера та ін. Останні згадані автори підготували окремі дисертаційні дослідження, присвячені одному з найтяжчих міжнародних злочинів – агресії, причому розкриваючи різні підходи до трактування цього явища, а також матеріальним і процесуальним аспектам протидії міжнародним злочинам. Йдеться про публікації "Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного Кримінального Суду: питання теорії та практики" (Пилипенко, 2024), "Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду" (Щербань, 2021; Kaminska & Shcherban, 2023), "Філософсько-правова природа категорії "агресія" (Максим, 2023), "Міжнародний злочин "агресія" в сучасній доктрині міжнародного права" (Майснер, 2018) тощо. У зарубіжних дослідженнях також звернуто увагу на окремі аспекти розуміння агресії (Sayapin, 2014; Walia, 2011; McDougall, 2013), притягнення до відповідальності за її вчинення, як і інших міжнародних злочинів (Cassese, 2002; Sadat, 2002; McDougall, 2013). Водночас залишається широкий спектр питань, що потребують нових ґрунтовних досліджень у цій сфері.

Отже, інформаційну базу дослідження становлять доктринальні праці українських і зарубіжних учених, як правило, юристів-міжнародників, енциклопедичні, словниково-довідникові й інші видання, монографічні роботи, експертно-аналітичні матеріали у цьому напрямі. Також використано міжнародно-правові акти з питань агресії, протидії цьому явищу в сучасному міжнародному правопорядку.

Метою статті є аналіз сучасної парадигми агресії як багатовимірної категорії, що зумовлює модернізацію міжнародної правотворчості, новелізацію міжнародно-правового регулювання у цьому напрямі.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що парадигма агресії дає змогу виокремити її класичне розуміння в науці міжнародного права, наявних міжнародно-правових актах, а сучасне трактування у широкому сенсі потребує певної модернізації, оновлення системи міжнародно-правового регулювання та забезпечення ефективної її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження передбачає поділ на дві основні частини. У першій здійснено аналіз концептуальних засад дослідження парадигми агресії, у т. ч. з урахуванням плюралістичного методологічного інструментарію, сучасних інтерпретацій цього явища. У другій частині дослідження викладено результати критичного вивчення стану міжнародно-правового регулювання агресії, акцентовано на необхідності його модернізації, посилення відповідальності за здійснення різних форм проявів агресії тощо.

1. Аналіз концептуальних засад дослідження парадигми агресії

Враховуючи влучне визначення парадигми як моделі, зразка, системи основних наукових досягнень (теорій, методів), за якими організовується дослідницька практика вчених у цій галузі знань у відповідний історичний період (Конфліктологія, 2012, с. 328), потребує ґрунтовного вивчення парадигма агресії у сучасному динамічному і доволі нестабільному міжнародному правопорядку.

Можна зустріти визначення агресії як поведінки держави, яка ініціює війну проти іншої держави або створює ситуацію, у якій жертва змушена вступити у війну (Сироїд, 2023, с. 203); застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації); звернення політичного суб'єкта до сили всупереч взятим на себе зобов'язанням (Смолянук, 2024, с. 29–30); широке трактування злочину агресії охоплює його військові та різноманітні невійськові форми (включно з економічною, інформаційно-комунікативною та ін.), розглянуто співвідношення агресії й тероризму, практику приховування агресії під гуманітарною інтервенцією, "відповідальністю за захист", колективною й індивідуальною самообороною тощо (Майснер, 2018) тощо. Закономірним є посилення у більшості енциклопедичних, монографічних і навчальних видань на нормативне визначення категорії "агресія", виокремлення римської модифікації концепції злочину агресії (*Kaminska & Shcherban*, 2023; *McDougall*, 2013; Теорія та практика міжнародного кримінального права, 2017, с. 399–410).

В. Денисов зазначає про відмінності при тлумаченні агресії та її актів з позиції доктрини і практики, що не можуть бути законними підставами для застосування сили без Ради Безпеки ООН, якій належить виключне право прийняття рішень з цього питання. Він обґрунтовує визначення агресії, як "застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або будь-які інші дії, несумісні з цілями ООН. Це є порушенням обов'язку всіх держав утримуватися в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування" (Денисов, 2014, с. 36–44).

Своєю чергою, найбільш широкий підхід у контексті розкриття філософсько-правової природи агресії використовує Х. Максим, яка стверджує, що "сутність агресії визначається як складний та багатогранний феномен, що охоплює широкий спектр аспектів людського життя та взаємодії, що включає філософський підхід до розуміння через розгляд її природи, коренів, етичних і моральних аспектів, соціокультурних і політичних визначників, а також правовий – через позиціонування поняття шляхом аналізу принципів та норм міжнародного права". Як запевняє авторка, онтологічні дослідження у метафізичному аналізі сприяють осмисленню глибинних аспектів цього феномена,

виходячи за межі конкретних соціальних або юридичних дефініцій, і розглядає його, базуючись на загальних метафізичних принципах, надаючи значення адекватного врахування агресії як невіддільної складової юридичної реальності. Вона позиціонує авторське визначення агресії як "деструктивного, аморального виявлення волі суб'єкта, що репрезентується в аномально конфліктній формі, що порушує соціально-правові норми та стандарти правового порядку і соціальної гармонії й проявляється у вчиненні актів, спрямованих на завдання шкоди або погрози іншим суб'єктам, їхнім правам та інтересам" (Максим, 2023, с. 2–3).

Очевидно, що такий підхід значно виходить за межі визначеної мети цієї статті, тому потрібно чітко розмежовувати міжнародно-правову і філософсько-правову природу агресії.

Серію наукових публікацій, підготовлених за редакцією професора О. Задорожного, присвячено розкриттю природи і сутності агресії, її відмінних властивостей, співвідношення агресії та окремих основних принципів міжнародного права, механізмів притягнення до міжнародно-правової відповідальності за її вчинення тощо. Наприклад, важливим є не лише розкриття поняття і природи агресії, а й характеристика практичних аспектів її здійснення, міжнародно-правова кваліфікація дії РФ проти України з 2014 р., а також в інші періоди, що становили військову агресію проти України. Як підкреслював учений, з 2014 р. РФ проводила проти України військову агресію в розумінні норм Резолюції ГА ООН "Визначення агресії" і Римського статуту Міжнародного кримінального суду, чинила усі види агресії, передбачені цими актами; російська агресія проти України з 2014 р. супроводжувалась грубими, системними, масовими порушеннями основних прав і свобод людини, міжнародних договорів у сфері захисту прав людини, а також обов'язків держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом; обов'язків, передбачених принципами добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, мирного розв'язання міжнародних спорів, суверенної рівності й невтручання у внутрішні справи, і, відповідно, права України. Дії РФ становлять акти агресії, агресивну війну, неправомірну окупацію й анексію Криму, неправомірну окупацію частин Донецької та Луганської областей, супроводжуються воєнними злочинами і злочинами проти людяності, грубими і системними порушеннями прав людини (Задорожній, 2015, с. 11–21).

Відповідні ідеї згаданого дослідника розвивають його учні, з урахуванням реалій сьогодення, включно зі здійсненням типологізації складових агресії, її різновидів тощо. Схожі наукові підходи знаходимо і у працях проф. В. Василенка, який фундаментально підходив до розкриття агресії в науці та практиці міжнародного права, при цьому критично до заходів щодо протидії відповідним злочинним діям. На його переконання, "за міжнародним правом держава, яка зазнала збройної агресії, має цілкове право негайно вжити проти держави-агресора будь-які санкційні заходи, незалежно від наявності чи відсутності

національного законодавства із цього питання" (Василенко, 2016). Він також влучно виокремлював гуманітарну агресію – знищення національної ідентичності населення і знищення її остаточно, що має такі складники: 1) мовно-культурна війна, яку росія веде весь час проти України; 2) пропагандистська; 3) війна проти Української історичної пам'яті; 4) конфесійна війна. Складно не погодитись з тим, що "потрібно не тільки зміцнювати обороноздатність країни, а й провадити адекватну гуманітарну політику, яка стане знаряддям боротьби проти знищення ідентичності нашої країни" (Василенко, 2018).

Висновки щодо узагальнення і систематизації доктринальної основи вчень про агресію у сучасному міжнародному праві, викладені у попередніх публікаціях (Гдичинський, 2025; Андрейків, 2025), є актуальними.

2. Особливості міжнародно-правового регулювання агресії, перспективи модернізації міжнародної правотворчості у цій сфері

Домінуючою тенденцією у сучасних наукових працях у контексті розкриття парадигми агресії, її еволюції відзначається констатування міжнародно-правового розуміння цього явища в закріплених міжнародних документах, їх проєктах тощо.

У міжнародному правовому порядку, що сформувався після Вестфальського мирного договору 1648 р. й утвердження державного суверенітету, агресія сприймалась як найбільш серйозний злочин, що підривав саме існування держави, її територіальну цілісність й основні принципи міжнародного права. Хоча поняття агресії не було чітко закріплено тогочас, договір заклав основу для ідеї, що держави покликані поважати територіальну цілісність одна одної, що згодом виявилось ключовою ознакою при визначенні агресії. Згодом у IV Гаазькій конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. і додатку до неї, Регламенті, держави визнали необхідність збройного конфлікту в певних неминучих ситуаціях. У напрямі розширення Гаазьких конвенцій про мирне вирішення міжнародних спорів 1899 і 1907 рр., які відображали прагнення держав запобігати застосуванню сили, IV Гаазька конвенція також враховувала необхідність використання засобів для збереження миру і запобігання збройним конфліктам (IV Конвенція, 1907).

Міжнародні правотворчі ініціативи держав на початку XX ст. зводились до розробки і прийняття документів Ліги Націй, а саме проєкту Договору про взаємну допомогу 1923 р. (не набув чинності) і Декларації про агресивні війни 1927 р., де агресивна війна кваліфікувалась як міжнародний злочин. Дослідники підкреслюють, що першість серед багатосторонніх угод, що закріпили заборону агресивної війни, належить Паризькому пакту 1928 р. (Пакт Бріана – Келлога). У ньому регламентовано засади, принципи ініціативи здійснення акту агресії, визнано неприпустимим застосування війни і прояви збройної агресії як засоби вирішення міжнародних конфліктів (Договір, 1928). Проте

держави – сторони цього договору висловлювали низку усних і письмових застережень, проблемною залишалась його реалізація, фактично відсутніми були інструменти притягнення до відповідальності за вчинення агресії, що у т. ч. продемонструвало недовіру Ліги Націй як міжнародної організації. Водночас дефінітивне визначення категорії агресії у сфері міжнародних відносин знайшло відображення у Лондонській конвенції про визначення агресії 1933 р. (*Convention, London, 1933*). Воно значно вплинуло на розвиток концепції відповідальності за агресію в Статуті та Рішенні Міжнародного трибуналу, хоча держави-учасниці вважали, що визначення "агресивної війни" можна знайти в прецедентному праві Трибуналу, а не в Статуті. Конвенція про визначення агресії ставила за мету зміцнення миру шляхом заборони будь-якої агресії та визначення поняття агресії саме для запобігання будь-яких обґрунтувань. Тут агресія засуджується як міжнародно-правове явище, однак не криміналізується у фокусі реалізації міжнародної кримінальної відповідальності (Шабан, 2024), хоча наведено кваліфікуючі ознаки агресора (нападника), планування війни тощо.

Суттєві зрушення у контексті результатів міжнародної правотворчості в цьому напрямі можна пов'язати зі створенням ООН, прийняттям її Статуту, а згодом і загальновідомої резолюції 3314 ГА ООН. Серед цілей цієї організації – підтримання міжнародного миру і безпеки, а також з цією метою вжиття ефективних колективних заходів для запобігання й усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру (Статут ООН, 1945). Регламентація поняття агресії у згаданій резолюції від 14 грудня 1974 р. зводиться до застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. У резолюції також конкретизовано діяння, що можуть бути розцінені як агресія (Резолюція 3314, 1974).

Значну роль у розвитку міжнародної правотворчості, що стосується криміналізації агресії, відіграла Комісія міжнародного права ООН. Зокрема, було розроблено нюрнберзькі принципи, затверджені ГА ООН 1950 р., які визнали агресивну війну злочином, але не передбачили притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності за планування, підготовку чи ведення такої війни; у 1954 р. було запропоновано проєкт, заснований на принципах Нюрнберзького трибуналу, в якому детально визначено список актів, що становлять злочин агресії та інші тяжкі злочини, які підпадають під категорію "злочин проти миру". Отже, Нюрнберзький процес зумовив появу прецеденту, стверджуючи, що агресія є не лише актом держави, а й злочином, за який можуть бути покарані окремі особи. Це фактично окрема тенденція, що сформувалась у результаті динаміки міжнародних правотворчих ініціатив.

Зрештою, кваліфікацію агресії здійснено в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р., який уже ратифікований Україною, під таку кваліфікацію підпадають дії рф на території України.

Йдеться про протиправне умисне діяння, пов'язане із застосуванням збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності держави. Його суб'єктами можна визначити державу, фізичні особи (як правило, вище військово-політичне керівництво держави), що реалізують відповідну злочинну політику держави.

Висновки

Аналіз сучасної парадигми агресії демонструє її багатовимірну і міждисциплінарну природу, еволюційний характер становлення основи її міжнародно-правової регламентації. Від перших спроб її врегулювання минули вже століття, водночас чітке визначення агресії зафіксовано у таких міжнародних документах: резолюція ГА ООН 3314 (XXIX) "Визначення агресії" 1974 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. Згадується агресія, агресивна війна й у багатьох інших міжнародно-правових актах, не дублюючи при цьому відповідні дефініції.

Дедалі частіше в наукових працях з цієї проблематики акцентується на неоднозначному розумінні агресії, відмінностях трактування у класичному розумінні й сучасному, з огляду на певні модифікації актуальних агресій, включаючи агресію РФ проти України, її гібридні форми прояву тощо. На відміну від доктринальних джерел, де іноді агресію, агресивну війну, агресію РФ трактують як гібридну війну чи інший спосіб реалізації системи підготовлених й оперативно здійснених дій воєнного, економічного, дипломатичного, інформаційного або іншого характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей, як правило, пов'язаних з територіальними чи іншими претензіями, у міжнародно-правових актах держави, міжнародні організації, їх спеціальні органи, інституції спрямовують протягом тривалого часу зусилля на формулювання більш чітких визначень агресії.

У реаліях сьогодення закономірними є потреба розширення суб'єктного складу агресії й пошук оптимальних дієвих механізмів притягнення до відповідальності за її вчинення. Складність та неефективність наявних інструментів протидії агресії, притягнення до відповідальності за її вчинення, зростання серйозних викликів і загроз на цьому шляху, збільшення форм прояву агресії (військової, економічної, інформаційної, культурної тощо), невиконання цілей і завдань ООН, інших міжнародних організацій зумовлюють доцільність змістовної модернізації системи міжнародно-правового регулювання, забезпечення своєчасного і справедливого покарання за вчинення агресії. Як у міжнародному праві, так і в національному законодавстві демократичних держав необхідними є належна науково обґрунтована правова регламентація та імплементація дієвих засобів протидії агресії, будь-яким агресивним проявам і загрозам задля стабільного функціонування національного і міжнародного правопорядків, забезпечення міжнародного миру та безпеки людства. Власне, останні можна визначити як перспективні й невідкладні напрями подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCE

- Cassese, A. (2002). *International criminal law* (pp. 348–352). Oxford University Press.
- Convention on the Definition of Aggression. (1933). London. <https://www.ijl.org/wp-content/uploads/2016/08/Convention-for-the-Definition-of-Aggression-1933.pdf>
- Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). <https://untarm.un.org/untarm2/en/view/unog/76b65e89-cf90-4c49-8a32-5e4fc8506ce2>
- Kaminska, N. V., & Shcherban, I. V. (2023). *Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: Historical, theoretical and practical aspects*.
- McDougall, C. (2013). *The crime of aggression under the Rome Statute of the International Criminal Court*. Cambridge University Press.
- Resolutions adopted by the General Assembly 3314 (XXIX) Definition of Aggression (1974). <https://digitallibrary.un.org/record/190983?ln=ru&v=pdf>
- Sadat, L. N. (2002). The International Criminal Court and the transformation of international law: Justice for the new millennium. *International and Comparative Criminal Law Series*, (31).
- Sayapin, S. (2014). *The crime of aggression in the Rome Statute of the International Criminal Court: Historical development, comparative analysis and present state*. The Hague: T.M.C. Asser Press & Springer.
- Walia, I. K. (2011). *Crimes under international criminal law: A need for restriction on exclusion of the jurisdiction* [Master's thesis, Rajiv Gandhi National University of Law].
- Андрейків, А. (2025). Інтернаціоналізація гібридної агресії російської федерації: правова оцінка співучасті третіх держав і трансформація поняття агресії у міжнародному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (4, ч. 3), 343–349. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.49>
- Andreikiv, A. (2025). Internationalization of the hybrid aggression of the russian federation: a legal assessment of third-state complicity and the transformation of the concept of aggression in international law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (4, Part 3), 343–349. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.49>
- Василенко, В. (2016). *Міжнародні та національно-правові аспекти протидії російській агресії*. Universum. <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/26.pdf>
- Vasylenko, V. (2016). *International and national legal aspects of countering russian aggression*. Universum. <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/26.pdf>
- Володимир Василенко про гуманітарну агресію росії проти України. (2018). <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2025/vasylenko-pro-humanitarnu-agresiyu-rosii.htm>
- Volodymyr Vasylenko on russia's humanitarian aggression against Ukraine. (2018). <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2025/vasylenko-pro-humanitarnu-agresiyu-rosii.htm>
- Гдичинський, В. Б. (2025). Агресія у сучасних міжнародно-правових дослідженнях. *Європейські перспективи*, (3), 226–232. <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.31>
- Hdychynskiy, V. B. (2025). Aggression in modern international legal research. *European Perspectives*, (3), 226–232. <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.31>
- Денисов, В. Н. (2014). Агресія. У *Енциклопедія міжнародного права*, (1), 920. Академперіодика.
- Denysov, V. N. (2014). Aggression. In *Encyclopaedia of international law*, (1), 920. Akademperiodyka.
- Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана – Келлога) (1928). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647
- Treaty for the Renunciation of War as an Instrument of National Policy (Kellogg – Briand Pact) (1928). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647
- Задорожній, О. В. (2015). *Міжнародне право у відносинах України та російської федерації* [Автореф. дис. д-ра юрид. наук]. Київ.
- Zadorozhnyi, O. V. (2015). *International law in the relations between Ukraine and the russian federation* [Abstract of doctoral dissertation in legal sciences]. Kyiv.
- Зелінська, Н. А., Андрейченко, С. С., Дрьоміна-Волок, Н. В., & Коваль, Д. О. (2017). *Теорія та практика міжнародного кримінального права*. Фенікс.
- Zelinska, N. A., Andreichenko, S. S., Driomina-Volok, N. V., & Koval, D. O. (2017). *Theory and practice of international criminal law*. Feniks.
- Колб, О. Г., & Буймістер, А. І. (Ред.). (2012). *Конфліктологія*. Видавництво КСВ.
- Kolb, O. H., & Buimister, A. I. (Eds.). (2012). *Conflictology*. KSV Publishing House.
- Майснер, А. (2018). *Міжнародний злочин "агресія" в сучасній доктрині міжнародного права* [Автореф. дис. канд. юрид. наук]. Київ.
- Maisner, A. (2018). *The international crime of "aggression" in modern doctrine of international law* [Abstract of Thesis of the Candidate of Legal Sciences]. Kyiv.

Максим, Х. (2023). <i>Філософсько-правова природа категорії "агресія"</i> [Дис. д-ра філософії]. Львів.	Maksym, Kh. (2023). <i>The philosophical and legal nature of the category of "aggression"</i> [PhD thesis]. Lviv.
Пилипенко, В. (2024). <i>Воєнні злочини за Римським статутим Міжнародного Кримінального Суду: питання теорії та практики</i> [Дис. д-ра юрид. наук]. Одеса.	Pylypenko, V. (2024). <i>War crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Issues of theory and practice</i> [Doctoral dissertation in legal sciences]. Odesa.
Сироїд, Т. Л. (2023). <i>Міжнародне кримінальне право</i> . Право.	Syroid, T. L. (2023). <i>International criminal law</i> . Law.
Смолянчук, В. Ф. (2024). Агресія. У В. П. Горбатенко & П. В. Мироненко (Ред.), <i>Енциклопедія політики і права</i> , 788. Видавництво "Політія".	Smolianiuk, V. F. (2024). Aggression. In V. P. Horbatenko & P. V. Myronenko (Eds.), <i>Encyclopedia of politics and law</i> , 788. Politiya Publishing House.
Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. (1945). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010	Charter of the United Nations and the Statute of the International Court. (1945). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
Шабан, Ю. (2024). Історичний огляд розвитку поняття агресії. <i>Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського</i> . Серія: Юридичні науки, 35(74), 4, 117–121.	Shaban, Yu. (2024). Historical overview of the development of the concept of aggression. <i>Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University</i> . Series: Legal Sciences, 35(74), 4, 117–121.
Щербань, Є. В. (2021). <i>Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду</i> [Дис. д-ра філософії]. Київ.	Shcherban, Ye. V. (2021). <i>Constitutional and legal support for the implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court</i> [PhD thesis]. Kyiv.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Камінська, Н., & Гдичинський, В. (2025). Парадигма агресії як підстава модернізації міжнародної правотворчості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Серія. Юридичні науки, 3(140), 4–13. [https://doi.org/10.31617/3.2025\(140\)01](https://doi.org/10.31617/3.2025(140)01)

Надійшла до редакції 31.07.2025.

Прийнято до друку 01.09.2025.

Публікація онлайн 16.09.2025.